

3-laboratoriya ishi mashg'uloti. Elektron biznes va mobil tijoratda qo'llaniladigan ilovalar

Internet-do‘kon va marketplace ilovalari

Bozor maydonchalari — batafsil tavsif (Amazon, eBay, AliExpress, Ozon, Wildberries va O‘zbekistondagi Uzum, Asaxiy, Book.uz, ZoodMall)

Quyida har bir maydoncha (marketplace) haqida — qisqacha tarix, ish modeli, asosiy funksiyalar, to‘lov/yetkazib berish va qaytarish siyosati, sotuvchi/oluvchi uchun maslahatlarga e’tibor qaratib batafsil yozdim. Har bir bo‘lim oxirida ishonchli manba(lar) keltirilgan.

1) Amazon — umumiylumot va ishslash tartibi

Amazon — dunyodagi eng yirik onlayn sotuvchilardan biri; avval kitob savdosi bilan boshlangan, keyin “The Everything Store” tamoyili bilan kengaygan gigant platforma.

Ish modeli: Amazon — ikki asosiy yo‘l: 1) Marketplace (uchinchini tomon sotuvchilari ro‘yxat qilinadi), 2) Amazon o‘zi sotadi (stock va FBA — Fulfillment by Amazon). Sotuvchilar Amazon orqali o‘z mahsulotlarini joylashtiradi; FBAda Amazon inventarni saqlaydi va yetkazib beradi.

Asosiy funksiyalar va xizmatlar: Prime tez yetkazib berish, Amazon Pay, mijozlar sharhlari va reyting, keng filial tizimi, keng logistika (fulfillment markazlari).

To‘lov, yetkazib berish va qaytarish: Amazon turli to‘lov usullarini qo‘llaydi; FBA orqali sotuvchilarning buyurtmalari Amazon logistikasi orqali yetkaziladi. Qaytarish siyosati ham platforma standartlariga mos va xaridorga qulay (ko‘p hollarda bepul qaytarish).

Sotuvchi uchun maslahatlar: mahsulot sahifalarini optimallashtiring (sarlavha, bullet-point, sifatli fotosurat), inventarni FBAga yuborish sizga tezroq Prime mijozlariga chiqishni beradi, narx va reklama (Sponsored Products) bilan tajriba qiling.

Xaridor uchun maslahatlar: sotuvchi reytingiga, mijoz sharhlariga qarang; Prime belgilangan mahsulotlar odatda tez yetkaziladi va qaytarish oson.

2) eBay — umumiylumot va ishslash tartibi

Nima: eBay — asosan 1995 yilda auktsion va “buy-it-now” shaklida boshlagan global marketplace; bugungi kunda ko‘plab kategoriylar (yangi va ikkinchi qo‘l) bo‘yicha ishlaydi.

Ish modeli: eBay — sotuvchilar ro‘yxat qiladi; tranzaktsiyalar uchun platforma komissiya oladi. eBay’da ham auktsion, ham darhol sotib olish opsiyalari mavjud.

Asosiy xususiyatlari: noyob/kamyob buyumlar uchun juda yaxshi; autentifikatsiya xizmatlari (ba’zi kategoriyalarda), global yetkazib berish, sotuvchilar va xaridorlar reytingi (feedback).

To‘lov va yetkazib berish: eBay o‘zining to‘lov tizimini takomillashtirdi (PayPal dan ketish jarayoni va boshqa provayderlar bilan integratsiyalar), sotuvchi uchun logistika hamkorlari mavjud. Qaytarish siyosati mahsulot sahifasiga va sotuvchilarning shartlariga bog‘liq.

Sotuvchi/xaridor maslahatlari: noyob yoki vintage mahsulotlar uchun eBay ajoyib; sotuvchi sifatida aniq ta’rif va sifatli foto qo‘ying; xaridor sifatida “seller rating” va «returns policy»ni tekshiring.

3) AliExpress — umumiy ma’lumot va ishi

Nima: AliExpress — Alibaba Group’ga tegishli xalqaro onlayn marketplace (2010 yildan) bo‘lib, asosan Xitoy va qo‘shni hududlardagi kichik-tadbirkorlik mahsulotlarini global iste’molchilarga taklif qiladi.

Ish modeli: AliExpress — asosan B2C/ C2C tipi: mustaqil sotuvchilar mahsulotlarini ro‘yxatga qo‘yadi, AliExpress esa platforma va to‘lov/ta’minot infratuzilmasini taqdim etadi.

Asosiy xususiyatlar: juda katta assortment, arzon narxlar, tez-tez kampaniyalar (global sale), buyer protection (pulni yetib kelmaguncha ushlab turish), variantli yetkazib berish (eg. China Post, express).

Xavf va regulyator masalalari: so‘nggi paytlarda EU tomonidan platformaning ba’zi mahsulotlarni nazorat qilishdagi bo‘shliqlari haqida tekshiruvlar bo‘ldi; bu esa alohida kategoriya va sotuvchilar uchun qo‘srimcha cheklovlar va talablar qo‘yilishiga olib kelishi mumkin. [Reuters](#)

Sotuvchi/xaridor uchun maslahatlar: mahsulotni sotib olayotganda sotuvchi reytingi, buyurtma himoyasi (buyer protection) va yetkazib berish muddati (shipping time)ga e’tibor bering; sotuvchilar uchun – tovar tasvirlarini aniq yozing, yetkazib berish variantsini va tracking’ni taklif q

To‘lov tizimlari va mobil banking

- Payme, Click, Apelsin, Paynet – O‘zbekistondagi keng tarqalgan mobil to‘lov ilovalari.
Payme ilovasi imkoniyatlari: PaymeGO, Oflayn rejim, va komissiyalar haqida.

Payme – bu O‘zbekistondagi to‘lovlar va o’tkazmalar uchun eng ommabop ilovalardan biridir. Ilova qulay, chiroyli va sozlanadigan interfeysga ega. Asosiy ekrandagi tugmalar vidjetlar ko‘rinishida ishlangan bo‘lib, ularni o‘rnini almashtirish yoki keraklilarini qoldirib qolganini ekrandan olib tashlash mumkin. Boshqa ko‘pchilik ilovalarda mavjud bo‘lmagan ushbu funksiyasi tufayli ilova yanada qulaylik kasb etadi.

Payme ilovasida quyidagi turdagি tashkilotlar va xizmatlar uchun to‘lovlarini amalga oshirishingiz mumkin:

- Mobil operatorlar;
- Internet provayderlar;
- Kommunal xizmatlar;
- Davlat xizmatlari va DYHXB jarimalari;
- Telefoniya;
- Televide niye va onlayn uzatuv;
- Onlayn xizmatlar;
- E’lonlar va reklama;
- Bank kreditlarini so’ndirish;
- Transport;
- Xayriya;
- Ta’lim;
- Elektron hamyonlar;

- Sug'urta xizmatlari;
- Hosting provayderlar;
- Havo yo'llari va Temir yo'l chiptalari;
- Internet do'konlar;
- Moliyaviy xizmatlar;
- Tibbiyat;
- Videokuzatuv;
- Yuridik xizmatlar;
- Mehmonxonalar va turizm;
- Sport va hokazo.

Kerakli xizmatni topish oson bo'lishi uchun ekranning yuqori qismida qidiruv qatori joylashtirilgan. Xizmat nomini (masalan, Beeline yoki ATTO) bosh xarflarini yozishingiz bilan mos bo'lgan natijalar saralanadi.

Paymening asosiy ustunliklaridan biri ilovada to'lovni amalga oshirish mumkin bo'lgan tashkilotlarning ko'pligidir. Zero bu kabi xizmatlar uchun to'lovlarni boshqa ilovalarda ham amalga oshirish mumkin. Biroq Payme tashkilotlar va xizmatlar uchun to'lovni amalga oshirish uchun eng keng imkoniyatlarni taqdim qiladi.

Solishtirish uchun Payme va boshqa ilovalarda to'lovni amalga oshirish mumkin bo'lgan tashkilotlar va xizmatlar sonini keltiramiz:

- Payme - 1963,
- CLICK - 1002,
- Joyda - 751,
- OSON - 646,
- Paynet - 633,
- Apelsin - 518,
- Beepul - 425,
- MyUzcard - 363,
- Zoomrad - 213,
- TBC UZ - 90.

Shuningdek to'lovlarni **Joylarda to'lov** bo'limidagi xizmatlar uchun ham (kafe, dorixona, do'konlar va hokazo) amalga oshirish mumkin. Buning uchun Joylarda to'lov bo'limiga o'tib, ilovaga GPS dan foydalanishga ruxsat berishingiz kifoya. Ekranda yaqin orada joylashgan Payme orqali to'lovni qabul qiluvchi tashkilotlarning kategoriylar bo'yicha (do'konlar, dorixona, yo'qilg'i quyish shoxobchalari va hokazo) saralangan ro'yxati chiqadi. Shuningdek kerakli tashkilotni qidiruv qatoridan izlab topish ham mumkin.

PaymeGO bo'limi yordamida esa to'lovlarni Joylarda to'lov bo'limida mavjud bo'limgan tashkilotlarga ham tezkor amalga oshirish mumkin. Buning uchun PaymeGO bo'limiga kirib, kassa xodimiga ekrandagi QR-kodni ko'rsatishingiz va xodim QR-kodni skanerlab to'lovni qabul qilishi kerak bo'ladi. PaymeGO bilan ayniqsa metro, Korzinka.uz va Makro do'konlar tarmog'ida to'lovlarni amalga oshirish qulay.

Paymeda o'tkazmalarni nafaqat karta raqami, balki telefon raqami va hatto ilovadagi foydalanuvchi nikneymi orqali ham amalga oshirish mumkin. Bu ayniqsa tanishingizni karta raqamini bilmasangiz, biroq Paymedan aniq foydalanishini bilsangiz qulay.

Hozirda Paymeda barcha yo'nalishdagi (Uzcard-Uzcard, Uzcard-Humo, Humo-Uzcard va Humo-Humo) o'tkazmalar uchun komissiya – 1% qilib belgilangan. Va keshbek tizimi ham yo'q. Bu ilovaning eng asosiy kamchiliklaridan biridir. Sababi o'tkazmalar uchun komissiyalar bo'yicha Payme "eng qimmat" ilovalar qatorida turadi.

Oflayn rejimda ishlay olish funksiyasi Paymening ajoyib imkoniyatlaridan yana biridir. Ushbu funksiya hozirda faqat Payme, CLICK, Apelsin va bir-ikkita boshqa ilovalardagina bor. Agar telefon raqamingiz hisobida yetarli mablag' qolmaganligi yoki boshqa sababga ko'ra internetdan

foydalana olmaydigan holga tushib qolsangiz, Payme Sizni bu noqulay holdan qutqaradi. Oflayn rejimda cheklangan miqdordagi to'lov turlarini amalga oshirishingiz mumkin. Bunda ilovada kartadan-kartaga o'tkazmalarni amalga oshirish, PaymeGO yordamida to'lash va mobil operatorlar, internet provayderlar va ba'zi boshqa xizmatlar uchun to'lov amalga oshirish imkoniyati bo'ladi.

Ilovaning yana bir foydalii funksiyasi bu **Mening uyim** bo'limidir. Ushhbu bo'limga barcha kommunal to'lov hisoblarini (elektr energiyasi, sovuq suv, issiq suv va isitish, gaz, chiqindi, shahar va mobil telefon aloqasi, internet) kiritib qo'yishingiz, hisobda qancha pul qolganini ko'rishingiz va barcha hisoblarni bitta tugmani bosish bilan to'ldirishingiz mumkin. Barcha to'lov larning kvitansiyasi ilovada saqlanib qoladi. Zarur bo'lganda ularni printerda nashr qilib olishingiz ham mumkin. Bu juda quay!

Payme Avia bo'limida kerakli parvoz yo'nalishini, sana va vaqtini ko'rsatgan holda aviachiptani xarid qilishingiz mumkin.

Золотая корона bo'limida esa Rossiya va boshqa davlatlardan xalqaro pul o'tkazmalarini shundoqqina Uzcard yoki Humo tizimidagi kartangizga qabul qilishingiz mumkin.

YHXBB jarimalari haqida xabarnomalar bo'limida avtomobilingiz va texpasport raqamlarini kiritgan holda xizmatni yoqish orqali sodir etilgan yo'l qoidabuzarligi uchun belgilangan jarima haqida ma'lumotni SMS tarzida olishingiz va jarimani Payme orqali to'lashingiz mumkin bo'ladi. Xizmat haqqi oyiga 2000 ming so'mni tashkil etadi.

Paymening asosiy ustunliklaridan yana biri kunu-tun ishlaydigan qo'llab-quvvatlash xizmatidir. Ilovaga taalluqli biror savol paydo bo'lsa yoki muammo yuz bersa istalgan vaqt ilova orqali operatorga murojaat qilib masalani hal qilishning imkonii bor. Ushbu maqola uchun atayin tungi soat ikkida savol berib tekshirilganida ham operator qisqa fursatda javob berdi. Payme bilan muammo oldida yolg'iz qolib ketmaysiz!

Xulosa qiladigan bo'lsak, Payme – to'lov ilovalari ichida o'tkazmalar komissiyasi va ba'zi boshqa xizmatlar bo'yicha "eng qimmat" ilovalardan biri bo'lsa ham, quayligi va foydalanuvchilariga taqdim qilayotgan keng imkoniyatlari tufayli eng ommabop ilovalardan biri bo'lib qolmoqda!

Barcha ilovalar komissiyalari bilan [Depozit.uz](#) saytining [To'lovlar](#) sahifasida tanishishingiz mumkin.

- PayPal, Google Pay, Apple Pay – xalqaro onlayn to'lov tizimlari.
- Funksiyalari: hisobdan hisobga pul o'tkazish, kommunal to'lovlar, xizmatlarga obuna bo'lish.

[Transport va yetkazib berish ilovalari](#)

- Yandex Go, MyTaxi, InDrive – taksi xizmatlari.
- Express24, Evos Delivery, Yandex Food – onlayn ovqat buyurtma qilish.
- Soliq taxi ilovalari – rasmiy xizmatlar.

[Xizmat ko'rsatish ilovalari](#)

- Booking.com, Airbnb – turizm va mehmonxona band qilish.
- Coursera, Udemy, Khan Academy – ta'lim va elektron kurslar.
- Zoom, Microsoft Teams, Google Meet – onlayn uchrashuv va masofaviy ta'lim.

[Reklama va marketing ilovalari](#)

- Google Ads, Facebook Ads, Instagram Business – onlayn reklama.
- CRM tizimlari (Bitrix24, Zoho CRM, Salesforce) – mijozlar bilan ishslashni avtomatlashtirish.

[Elektron biznes va mobil tijorat ilovalari afzalliklari](#)

1. Quaylik – 24/7 xizmat, istalgan joyda xarid yoki to'lov qilish imkoniyati.
2. Tezkorlik – mahsulot yoki xizmatga tezkor buyurtma berish va yetkazib olish.

3. Oson to‘lov – bank kartalari va mobil ilovalar orqali bir necha soniyada pul o‘tkazish.
4. Xarajatlarni kamaytirish – onlayn savdo orqali do‘kon ijarasi va ortiqcha xarajatlarni qisqartirish.
5. Keng auditoriya – internet orqali minglab, millionlab mijozlarga chiqish imkoniyati.

Elektron biznes va mobil tijoratdagi xavfsizlik masalalari

- Shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish (telefon raqami, karta ma’lumotlari).
- SSL sertifikat va HTTPS orqali xavfsiz ularish.
- Ikki faktorli autentifikatsiya (2FA).
- **Firibgarlik va fishing (soxta saytlar)**dan ehtiyoj bo‘lish.

5. Amaliy qo‘llanish

Mashq 1. Internet-do‘kondan xarid qilish

- Uzum Market yoki Asaxiy.uz saytidan mahsulot tanlash, savatga qo‘shish va to‘lov jarayonini simulyatsiya qilish.

Mashq 2. Mobil banking

- Payme yoki Click ilovasi orqali kommunal xizmatlarni to‘lash (amaliy namoyish).

Mashq 3. Online marketing

- Instagram Business akkaunti yaratib, kichik reklama kampaniyasi sozlash.

2. Elektron biznes va mobil tijoratda qo‘llaniladigan ilovalar

2.1. Internet-do‘kon va marketplace ilovalari

- Amazon, eBay, AliExpress, Ozon, Wildberries – xalqaro bozor maydonchalar.
- Mahalliy misollar: Uzum Market, Asaxiy, Book.uz, ZoodMall.
- Imkoniyatlari: mahsulotni tanlash, savatga qo‘shish, onlayn to‘lov, yetkazib berishni kuzatish.

2.2. To‘lov tizimlari va mobil banking

- Payme, Click, Apelsin, Paynet – O‘zbekistondagi keng tarqalgan mobil to‘lov ilovalari.
- PayPal, Google Pay, Apple Pay – xalqaro onlayn to‘lov tizimlari.
- Funksiyalari: hisobdan hisobga pul o‘tkazish, kommunal to‘lovlari, xizmatlarga obuna bo‘lish.

2.3. Transport va yetkazib berish ilovalari

- Yandex Go, MyTaxi, InDrive – taksi xizmatlari.
- Express24, Evos Delivery, Yandex Food – onlayn ovqat buyurtma qilish.
- Soliq taxi ilovalari – rasmiy xizmatlar.

2.4. Xizmat ko‘rsatish ilovalari

- Booking.com, Airbnb – turizm va mehmonxona band qilish.
- Coursera, Udemy, Khan Academy – ta’lim va elektron kurslar.
- Zoom, Microsoft Teams, Google Meet – onlayn uchrashuv va masofaviy ta’lim.

2.5. Reklama va marketing ilovalari

- Google Ads, Facebook Ads, Instagram Business – onlayn reklama.
- CRM tizimlari (Bitrix24, Zoho CRM, Salesforce) – mijozlar bilan ishlashni avtomatlashtirish.

3. Elektron biznes va mobil tijorat ilovalari afzalliklari

1. Qulaylik – 24/7 xizmat, istalgan joyda xarid yoki to‘lov qilish imkoniyati.
 2. Tezkorlik – mahsulot yoki xizmatga tezkor buyurtma berish va yetkazib olish.
 3. Oson to‘lov – bank kartalari va mobil ilovalar orqali bir necha soniyada pul o‘tkazish.
 4. Xarajatlarni kamaytirish – onlayn savdo orqali do‘kon ijarasi va ortiqcha xarajatlarni qisqartirish.
 5. Keng auditoriya – internet orqali minglab, millionlab mijozlarga chiqish imkoniyati.
-

4. Elektron biznes va mobil tijoratdagi xavfsizlik masalalari

- Shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish (telefon raqami, karta ma’lumotlari).
 - SSL sertifikat va HTTPS orqali xavfsiz ulanish.
 - Ikki faktorli autentifikatsiya (2FA).
 - **Firibgarlik va fishing (soxta saytlar)**dan ehtiyot bo‘lish.
-

5. Amaliy qo‘llanish

Mashq 1. Internet-do‘kondan xarid qilish

- Uzum Market yoki Asaxiy.uz saytidan mahsulot tanlash, savatga qo‘sish va to‘lov jarayonini simulyatsiya qilish.

Mashq 2. Mobil banking

- Payme yoki Click ilovasi orqali kommunal xizmatlarni to‘lash (amaliy namoyish).

Mashq 3. Online marketing

- Instagram Business akkaunti yaratib, kichik reklama kampaniyasi sozlash.